भारत सरकारचे नवीन शैक्षणिक धोरण

१९८६ नंतर पहिल्यांदाच असे "शैक्षणिक धोरण" जाहीर करण्यात आले. या धोरणामध्ये भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेला भेडसावणाऱ्या विविध आव्हानांवर उपाय सुचवण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. याद्वारे प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या क्षमतांचा योग्य वापर, शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण, क्षमता विकास आणि शिक्षणाच्या माध्यमांमध्ये परिवर्तन घडून येणार आहे.

कोणत्याही व्यक्तीला किंवा देशाला घडवणारी व्यवस्था म्हणजे शिक्षण. आपण नोकरी किंवा व्यवसायाच्या कोणत्याही टप्प्यावर असलो तरी आपल्याला संबंधित विषयातले अद्ययावत शिक्षण असणे आवश्यक आहे. अद्ययावत शिक्षण नसेल तर आपण इतरांपेक्षा मागे पडू शकतो. देशाचे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण १९८६ नंतर अद्ययावत झालेच नव्हते. गेल्या ३४ वर्षांत जग किती बदलंय हे वेगळं सांगण्याची गरज नाही. बदलत्या जगाशी देशातल्या भावी पिढीला जुळवून घेण्यासाठी, त्यांना बदलत्या जगाशी वावरण्याचे बळ देण्यासाठी नवीन शैक्षणिक धोरण हे आवश्यक आहे. त्या पार्श्वभूमीवर 'राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०' कडे पाहिले पाहिजे.

२९ जुलै २०२० रोजी झालेल्या केंद्रीय मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत नवीन शैक्षणिक पद्धतीला मंजुरी देण्यात आली. व अखेर ३४ वर्षांनंतर देशाच्या शिक्षण पद्धतीमध्ये मोठे बदल करण्यात आले.

मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाकडून डॉ. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली नवीन शैक्षणिक धोरणाचा मसुदा तयार करण्यात आला होता. हे भारताचे आतापर्यंतचे तिसरे शैक्षणिक धोरण असून या आधी १९६८ साली भारतात पहिले शिक्षण धोरण लागू करण्यात आले होते. व त्यानंतर १९८६ मध्ये दुसरे आणि १९९२ मध्ये या शैक्षणिक धोरणात बदल करण्यात आले होते.

गेल्या वर्षाच्या जुलै महिन्यामध्ये भारताने २१ व्या शतकातील पहिले व सर्वात व्यापक शैक्षणिक धोरण जाहिर केले. १९८६ नंतर पहिल्यांदाच असे शैक्षणिक धोरण जाहिर करण्यात आले. या धोरणामध्ये भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेला भेडसावणाऱ्या विविध आव्हानांवर उपाय सुचवण्याचा प्रयत्न करण्यात आला.

हे नवे शैक्षणिक धोरण जाहिर झाल्याच्या वर्षपुर्तीनिमित्त बोलताना पंतप्रधान मा. नरेंद्र मोदीजी

असे म्हणाले की आपण स्वातंत्र्याच्या ७५ व्या वर्षामध्ये पदार्पण करत आहोत, एका प्रकारे नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी करणे हा आता अत्यंत महत्वाचा भाग बनला आहे. नवीन भारत आणि भविष्यासाठी तयार युवा पिढी घडवण्याच्या दृष्टीने हे धोरण महत्वाची भूमिका बजावणार आहे. असे ते म्हणाले.

Scanned with CamScanner

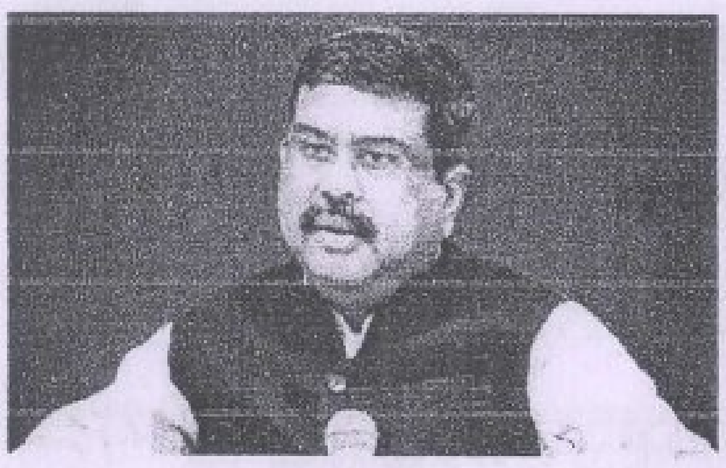

हे २१ व्या शतकातील सर्वात दूरदर्शी धोरण आहे असे मत शिक्षणमंत्री धर्मेंद्र प्रधान यांनी मांडले आहे. याद्वारे प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या क्षमतांचा योग्य वापर, शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण, क्षमता विकास आणि शिक्षणाच्या माध्यमांमध्ये परिवर्तन घडून येणार आहे. या धोरणामुळे शिक्षण सर्वसमावेशक, किफायतशीर, परवडण्याजोगे आणि न्याय्य होण्यास मदत होईल यावरही शिक्षणमंत्री धर्मेंद्र प्रधान यांनी भर दिला आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण

नॅशनल पॉलिसी ऑन एज्युकेशन (NPE) हे भारतातील शिक्षणाचा प्रचार आणि नियमन करण्यासाठी भारत सरकारने तयार केलेले धोरण आहे. या धोरणात ग्रामीण आणि शहरी भागातील प्राथमिक शिक्षण ते उच्च शिक्षणाचा समावेश आहे. पहिला NPE भारत सरकारने १९६८ मध्ये पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांनी, दुसरा पंतप्रधान राजीव गांधी यांनी १९८६ मध्ये आणि तिसरा पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी २०२० मध्ये जाहीर केला.

Scanned with CamScanner

१९४७ मध्ये देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यापासुन, भारत सरकारने ग्रामीण आणि शहरी दोन्ही भागातील निरक्षरतेच्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी विविध कार्यक्रम प्रायोजित केले. भारताचे पहिले शिक्षणमंत्री

मौलाना अब्दुल कलाम आझाद यांनी एकसमान शैक्षणिक प्रणालीसह संपुर्ण देशभरातील शिक्षणावर केंद्र सरकारच्या मजबुत नियंत्रणाची कल्पना केली. केंद्र सरकारने भारताच्या शिक्षण प्रणालीचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी प्रस्ताव विकसित करण्यासाठी विद्यापीठ शिक्षण आयोग (१९४८-१९४९), माध्यमिक शिक्षण आयोग (१९५२-१९५३), विद्यापीठ अनुदान आयोग आणि कोठारी आयोग (१९६४-१९६६) ची स्थापना केली. भारताचे पहिले

पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरु यांच्या सरकारने वैज्ञानिक धोरणाचा ठराव स्वीकारला होता. नेहरु सरकारने इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी सारख्या उच्च दर्जाच्या वैज्ञानिक शिक्षण संस्थांच्या विकासासाठी प्रायोजित केले. १९६१ मध्ये, केंद्र सरकारने राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद (एनसीईआरटी) ची स्थापना एक स्वायत्त संस्था म्हणुन केली. जी केंद्र आणि राज्य सरकारांना शैक्षणिक धोरणे तयार करण्यासाठी आणि अंमलबजावणीसाठी सल्ला देईल.

<u>राष्ट्रीय शिक्षण धोरण १९६८</u>

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण १९६८ कोठारी आयोगाच्या शिफारशींवर आधारित होते. आणि त्यात कोठारी आयोगाच्या अंमलबजावणीसाठी केंद्र आणि राज्य सरकार आणि प्राधिकरणांना मार्गदर्शन जारी करण्याची शिफारस करण्यात आली होती.

<u>१९६८ NPE ची प्रमुख वैशिष्ट्ये.</u>

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण - १९६८ नुसार, भारत सरकारने देशातील शिक्षणाच्या विकासाला चालना देण्यासाठी काही तत्वे तयार केली होती.

१९६८ NPE ची प्रमुख वैशिष्ट्ये	
मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण	• कलम - ४५ (भारतीय संविधान) नुसार वयाच्या १४ व्या वर्षापर्यंत शिक्षण मोफत आणि सक्तीचे असले पाहिजे. • शाळेत प्रवेश घेतलेल्या मुलाने अभ्यासक्रम यशस्वीपणे पूर्ण केला पाहिजे याची खात्री करण्यासाठी पावले उचलली पाहिजे.
शिक्षकांचे शिक्षण	• शिक्षकांचे उत्तम शिक्षण आणि पात्रता.
भाषा विकास	• या धोरणात देशात भारतीय तसेच परदेशी भाषांच्या विकासावर भर देण्यात आला होता. • माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्याला हिंदी, इंग्रजी आणि त्यांच्या राज्याची प्रादेशिक भाषा अवगत असावी, असे तीन भाषांचे सुत्र सादर करावे. • माध्यमिक स्तरावर ऐच्छिक विषय म्हणुन संस्कृत भाषेचा समावेश करण्यात आला आहे.

Scanned with CamScanner

सर्वांना शिक्षणाची संधी	• या धोरणांतर्गत देशातील प्रत्येक मुलाला जात, धर्म, प्रदेश किंवा काहीही असले तरी शिक्षण मिळाले पाहिजे. • मागासवर्गीय, अल्पसंख्याक मुले, मुली आणि शारिरदृष्ट्या विकलांग मुलांना शिक्षणाच्या सुविधांचा लाभ घेण्यासाठी विशेष भर देण्यात यावा.
एकसमान शैक्षणिक रचना	• संपूर्ण देशात शिक्षणाची रचना एकसमान असावी. • हा उच्च माध्यमिक ते महाविद्यालयीन स्तरापर्यंत १०+२+३ नमुना असावा.
प्रगतीचा आढावा	• सरकारने वेळोवेळी देशातील शिक्षणाच्या प्रगतीचा आढावा घेऊन भविष्यातील विकासासाठी मार्गदर्शक तत्वे मांडली पाहिजेत.
खर्च	• १९६८ च्या NPE मध्ये शैक्षणिक खर्चात राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या सहा टक्के वाढ देखील समाविष्ट आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, १९८६

१९८६ चे धोरण राजीव गांधी यांच्या पंतप्रधान असताना जारी करण्यात आले होते. आणि पी.व्ही. नरसिंहराव पंतप्रधान असताना ते १९९२ मध्ये अद्ययावत करण्यात आले होते. त्याला "असमानता दूर करण्यावर आणि शिक्षणाच्या संधी समान करण्यावर विशेष भर" असे नाव

(पुढे पहा)

देण्यात आले. या धोरणाचा मुख्य उद्देश महिला, अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींसह सर्वांना समान शिक्षणाची संधी प्रदान करणे आहे.

<u>राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, १९८६ ची प्रमुख वैशिष्ट्ये</u>

- शिक्षणाचे विकेंद्रीकरण आणि जिल्हा शिक्षण आणि प्रशिक्षण संस्था स्थापन करणे.
- GDP च्या ६% पर्यंत खर्च वाढवून शिक्षणासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध करून देणे.
- देशभरातील शिक्षणाच्या १०+२+३ पॅटर्नच्या एकसमान पॅटर्नची तात्काळ अंमलबजावणी करण्याची शिफारस करण्यात आली.
- प्राथमिक, माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक स्तरावर शैक्षणिक कार्यक्रमांची पुनर्रचना तसेच, शालेय अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना करण्याची शिफारस करण्यात आली होती.
- बालपणीची काळजी आणि शिक्षणाला महत्व दिले गेले.
- अन्न आणि आरोग्यदायी वातावरणाची योग्य उपलब्धता करण्याचीही शिफारस करण्यात आली.
- प्राथमिक शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण
- भाषा, गणित, विज्ञान, सामाजिक विज्ञान, सांख्यिकी, मानविकी, इतिहास आणि नागरिकांची राष्ट्रीय आणि घटनात्मक जबाबदारी यासारख्या काही संकल्पना विद्यार्थ्यांना शिकवण्यासाठी अनिवार्य शालेय विषयांना प्राधान्य दिले जाईल.
- मुक्त विद्यापीठ आणि दुरस्थ आणि संस्था उघडून उच्च शिक्षणाचा विस्तार केला जाईल आणि अशा शिक्षणाच्या पद्धतीला UGC द्वारे समान दर्जा आणि मान्यता दिला जाईल.

(मागे पहा)

* NPE '८६ शिफारस केले की, राष्ट्रीय महत्व असलेल्या UGC, NCERT, NIERA, AICTE, ICAR, IMC इत्यादी संस्थांना राष्ट्रीय शिक्षण व्यवस्थेला आकार देण्यासाठी आणि राष्ट्राच्या उद्योन्मुख मागण्यांना तोंड देण्यासाठी सक्षम बनवण्यात येईल.

सुधारित राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९९२

पी.व्ही. नरसिंह राव सरकारने १९९२ मध्ये १९८६ च्या राष्ट्रीय शिक्षण धोरणात बदल केले.

वैशिष्ट्ये :-

* नवीन विशेष शाळा उघडण्यासाठी आणि विद्यार्थ्यांना व्यावसायिक प्रशिक्षण देण्यासाठी स्वयंसेवी संस्थांना या क्षेत्रात पुढे येण्यासाठी तरतुदी केल्या होत्या.
* नवोदय विद्यालयाच्या शाळांमध्ये गुणवत्ता वाढीवर भर देणे आणि इतर सर्व शाळांसाठी एक आदर्श प्रस्थापित करणे.
* प्रत्येक राज्यात किमान एक मुक्त विद्यापीठ उघडण्यासाठी तरतूद करण्यात आली होती आणि त्यांचे नियमन करण्यासाठी IGNOU ला तांत्रिक सहाय्य आणि दूरस्थ शिक्षण परिषद् द्यावी लागली.
* देशातील सर्व व्यावसायिक आणि तांत्रिक कार्यक्रमांमध्ये प्रवेशासाठी अखिल भारतीय सामायिक प्रवेश परिक्षांचा आधार घेतला.
* खेळ आणि इतर शारिरीक हालचालींवर भर देण्यात आला.
* विद्यार्थ्यांना NCC आणि NSS मध्ये सहभागी होण्यासाठी प्रवृत्त केले.

(पुढे पहा)

Scanned with CamScanner

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, २०२०

केंद्रीय मंत्रिमंडळाने नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP), २०२० ला मंजुरी दिली आहे. ज्याचा उद्देश भारतीय शिक्षण व्यवस्थेत शाळा ते महाविद्यालयीन स्तरापर्यंत अनेक बदलांचा परिचय करून दिला आहे. NEP २०२० चे उद्दिष्ट "भारताला जागतिक ज्ञान महासत्ता" बनवणे आहे. मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नाव बदलून शिक्षण मंत्रालय करण्यासही मंत्रिमंडळाने मंजुरी दिली आहे. मंत्रिमंडळाने मंजूर केलेला NEP हा स्वातंत्र्यानंतरच्या भारतातील शिक्षणाच्या चौकटीतील केवळ तिसरा मोठा सुधारणा आहे. यापूर्वीची दोन शैक्षणिक धोरणे १९६८ आणि १९८६ मध्ये आणण्यात आली होती.

धोरणाची प्रमुख वैशिष्ट्ये

शालेय शिक्षण :-

- २०३० पर्यंत शालेय शिक्षणात १००% सकल नोंदणी गुणोत्तर (GER) सह पूर्वस्कूल ते माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण करणे.
- २ कोटी शाळाबाह्य मुलांना मुक्त शाळा प्रणालीद्वारे मुख्य प्रवाहात आणणे.
- सध्याची १०+२ प्रणाली अनुक्रमे ३-८, ८-११, ११-१४ आणि १४-१८ वर्षे वयोगटातील नवीन ५+३+३+४ अभ्यासक्रम संरचनेद्वारे बदलली जाईल.
- हे ३-६ वर्षे वयोगटातील न उघडलेले शालेय अभ्यासक्रमांतर्गत आणेल, ज्याला जागतिक स्तरावर मुलांच्या मानसिक क्षमतांच्या विकासासाठी महत्वाचा टप्पा म्हणून ओळखले जाते.
- यामध्ये तीन वर्षांच्या अंगणवाडी / पूर्व-शालेय शिक्षणासह १२ वर्षांचे शालेय शिक्षण देखील असेल.

(मागे पहा)

- १० वी आणि १२ वी बोर्डाच्या परिक्षा सोप्या केल्या जाव्या सर्व विद्यार्थ्यांना दोनदा परिक्षा देण्याची परवानगी देऊन, लक्षात ठेवलेल्या तथ्यांऐवजी मुख्य कौशल्यांची चाचणी
- नवीन मान्यता फ्रेमवर्क आणि सार्वजनिक आणि खाजगी दोन्ही शाळांचे नियमन करण्यासाठी स्वतंत्र प्राधिकरणास शाळा प्रशासनात बदल केले जाणार.
- पायाभुत साक्षरता आणि संख्याशास्त्रावर भर, शाळांमधील शैक्षणिक प्रवाह, अभ्यासक्रमेतर, व्यावसायिक प्रवाह यांच्या कोणतेही कठोर वर्गीकरण असणार नाही.
- व्यावसायिक शिक्षण इयत्ता ६वी पासून इंटर्नशिपसह सुरु होणार आहे.
- किमान इयत्ता ५ वी पर्यंत मातृभाषा / प्रादेशिक भाषेत शिकवणे. कोणत्याही विद्यार्थ्यांवर कोणतीही भाषा लादली जाणार नाही.
- ३६० - डिग्री होलिस्टिक प्रोग्रेस कार्डसह मुल्यांकन सुधारणा शिकण्याचे परिणाम प्राप्त करण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचा मागोवा घेतला जाईल.
- नॅशनल कौन्सिल ऑफ टिचर एज्युकेशन (NCTE) द्वारे नॅशनल कौन्सिल ऑफ एज्युकेशनल रिसर्च अँड ट्रेनिंग (NCERT) सोबत सल्लामसलत करून शिक्षक शिक्षणास एक नवीन आणि व्यापक राष्ट्रीय अभ्यासक्रम फ्रेमवर्क (NCFTE) २०२१ तयार केला जाईल.
- २०३० पर्यंत, अध्यापनासाठी किमान पदवी पात्रता ४वर्षांची एकात्मिक बीएड पदवी असेल.

उच्च शिक्षण :-

- उच्च शिक्षणातील एकूण नोंदणी प्रमाण २०३५ पर्यंत ५०% पर्यंत वाढवले जाईल. तसेच उच्च शिक्षणात ५ कोटी जागा जोडल्या जाणार आहेत.

(पुढे पहा)

Scanned with CamScanner

- उच्च शिक्षणातील सध्याचे एकूण नोंदणीप्रमाण (GER) २६.३ % आहे.
- लवचिक अभ्यासक्रमासह होलिस्टिक अंडरग्रेज्युएट शिक्षण ३ आणि ४ वर्षांचे असू शकते आणि या कालावधीत एकापेक्षा जास्त एक्झिट पर्याय आणि योग्य प्रमाणिकरण मिळणार.
- एम. फिल अभ्यासक्रम बंद केले जातील आणि पदवी, पदव्युत्तर आणि पीएचडी स्तरावरिल सर्व अभ्यासक्रम आता आंतरविद्याशाखीय असतील.
- बहुविद्याशाखीय शिक्षण आणि संशोधन विद्यापीठे (MERUs), IITs, IIM च्या बरोबरीने, देशातील जागतिक दर्जाच्या सर्वोत्कृष्ट बहुविद्याशाखीय शिक्षणाचे मॉडेल म्हणून स्थापित केले जातील.
- नॅशनल रिसर्च फाऊंडेशन ही उच्च शिक्षणामध्ये मजबूत संशोधन संस्कृती वाढवण्यासाठी आणि संशोधन क्षमता निर्माण करण्यासाठी सर्वोच्च संस्था म्हणून तयार केली जाईल.
- भारतीय उच्च शिक्षण आयोग (HECI) वैद्यकीय आणि कायदेशिर शिक्षण वगळता संपूर्ण उच्च शिक्षणासाठी एकत्र छत्र म्हणून स्थापन केले जाईल, तसेच HECI कडे चार स्वतंत्र समावेश असेल जसे की,
  1) राष्ट्रीय उच्च शिक्षण नियामक परिषद (NHERC), नियमनासाठी,
  2) सामान्य शिक्षण परिषद (GEC) मानक-सेटिंगसाठी,
  3) उच्च शिक्षण अनुदान परिषद (HEGC), निधीसाठी,
  4) राष्ट्रीय मान्यता परिषद (NAC) मान्यता प्राप्त करण्यासाठी.
- महाविद्यालयांची संलग्नता १५ वर्षात टप्प्याटप्प्याने बंद केली जाणार आहे. आणि महाविद्यालयांना दर्जाबद्ध स्वायत्तता देण्यासाठी टप्प्यानुसार यंत्रणा स्थापन केली जाणार आहे.
- कालांतराने प्रत्येक महाविद्यालय एकतर स्वायत्त पदवी-अनुदान महाविद्यालय किंवा विद्यापीठाचे घटक महाविद्यालय होईल.

Scanned with CamScanner

इतर बदल :

- एक स्वायत्त संस्था, नॅशनल एज्युकेशनल टेक्नॉलॉजी फोरम (NETF), शिक्षण, मुल्यमापन, नियोजन, प्रशासन वाढविण्यासाठी तंत्रज्ञानाच्या वापरावर विचारांची मुक्त देवाणघेवाण करण्यासाठी एक व्यासपीठ प्रदान करण्यास तयार केले जाईल.
- विद्यार्थ्यांचे मुल्यमापन करण्यासाठी राष्ट्रीय मुल्यमाप केंद्र 'पारख' (PARAKH) ची निर्मिती करण्यात येईल. यामुळे परदेशी विद्यापीठांना भारतात कॅम्पस उभारण्य मार्गही मोकळा झाला आहे.
- नॅशनल इन्स्टिट्यूट फॉर पाली, पर्शियन आणि प्राकृ इंडियन इन्स्टिट्युट ऑफ ट्रान्सलेशन आणि इंटरप्रिटेशन स्थापना केली जाईल.
- तसेच शिक्षण क्षेत्रातील सार्वजनिक गुंतवणूक वाढवुन जीडीपीच्या ६०% पर्यंत लवकरात लवकर पोहोचवण्याचे उद्दिष्ट आहे.
- सध्या, भारत आपल्या एकुण GDP च्या ६% शिक्षणावर खर्च करतो.

नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार पाचवीपर्यंतचे शिक्षण मातृभाषेतुन देण्यास प्राधान्य देण्यात येईल. सहावी पासुन व्होकेशनल अभ्यासक्रम शिकता येणार आहे. यामध्ये कारपेंटर, लाँड्री, क्राफ्ट अशा विषयासाठी विद्यार्थ्यांना इंटर्नशि करता येईल. महाविद्यालयीन शिक्षणात कला, वाणिज्य आणि विज्ञान अशा तीन शाखा प्रवेश प्रक्रियेत आहेत पण नवी मसुद्यानुसार कला आणि विज्ञान या शाखांमधले काही विषय निवडुन विद्यार्थ्यांना पदवीचे शिक्षण घेता येणार आहे. यामध्ये मानवी शिक्षण, विज्ञान, कला, स्पोर्ट्स, व्होकेशनल कोर्स असे पर्याय असतील.

Scanned with CamScanner

शालेय शिक्षणाचे स्वरूप आतापर्यंत १०+२ असे होते. त्याऐवजी ५+३+३+४ ही नवी शिक्षण प्रणाली सुचवण्यात आली आहे. या नवीन शैक्षणिक धोरणात दहावीची परिक्षा ही बोर्डाची असेल असा उल्लेख मात्र करण्यात आलेला नाही यामुळे बोर्डाच्या परिक्षेचे महत्व कमी होणार असून वर्षातून दोन वेळा परिक्षा घेतली जाणार आहे. सेमीस्टर पॅटर्नमध्ये ही परिक्षा असणार आहे. यामध्ये पास होण्यासाठी कोचिंग क्लासेस लावायची गरज नसणार. आकलन क्षमतेवर जास्त जोर देण्यात येईल यामुळे आता रट्टा-पाठांतर करायला जागा नसणार. एवढेच मार्क्स मिळायला हवे हे दडपण विद्यार्थ्यांवरचं कमी होईल. १ली ते १२वीत शिकत असताना सध्या विद्यार्थ्यांच्या रिपोर्ट कार्डवर गुण, ग्रेड आणि शिक्षकांचा शेरा यांचा उल्लेख असतो. पण आता या रिपोर्ट कार्डमध्ये विद्यार्थी, वर्गमित्र आणि शिक्षक यांचाही शेरा असणार आहे. शिक्षणाव्यतिरिक्तच विद्यार्थी काय शिकला याचाही उल्लेख करण्यात येईल. १२वी नंतर विद्यार्थी जेव्हा शाळेबाहेर पडत असताना त्याला १२ वर्षांचे रिपोर्ट कार्ड देण्यात येतील.

आता ५+३+३+४ पद्धत म्हणजे नेमके काय? आतापर्यंत १ली ते १०वी चे १० वर्ष व ११वी ते १२वीचे २ वर्ष मिळून १०+२ असा फॉर्म्युला होता पण आता ५+३+३+४ हा फॉर्म्युला असेल. यामध्ये ५ म्हणजे प्री-स्कूलची ३ वर्ष आणि पहिली-दुसरी चे २वर्ष. ३ म्हणजे तिसरी, चौथी आणि पाचवीचे एकूण ३वर्ष. ३ म्हणजे सहावी, सातवी आणि आठवीचे एकूण ३वर्ष. ४ म्हणजे नववी, दहावी, अकरावी आणि बारावीचे ४ वर्ष अशाप्रकारे ५+३+३+४ हा नवीन फॉर्म्युला लागु करण्यात आला आहे.

Scanned with CamScanner

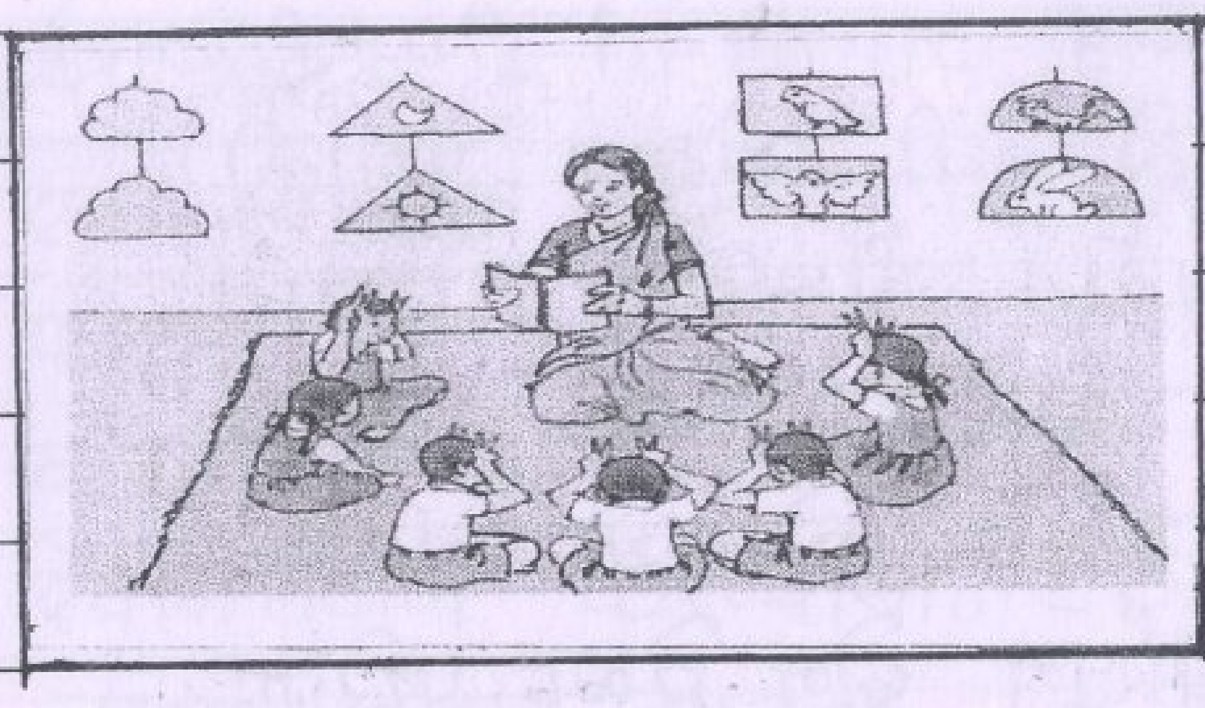

५+३+३+४ या नवीन फॉर्म्युल्यानुसार लहान मुलं आता ३ वर्षापासूनच शाळे जाऊ शकणार. सध्या सहा वर्षाची लहान मुलं पहिलीत जातात. नव्या धोरणात सुद्धा सहाव्या वर्षीय लहान मुलं पहिलीत असतील परंतु त्याआधीच्या तीन वर्षाचं शिक्षण आता औपचारिक पद्धतीत गणलं जाईल. प्री स्कुलची म्हणजे (KG-नर्सरी) ३ वर्ष शालेय शिक्षणाचा आता भाग असणार. सध्या लहान मुलं थेट पहिलीत शाळेत येत असत. त्यावेळी त्यांचा मेंदू शिक्षणासाठी तयार झालेला नसे. नव्या शिक्षण पद्धतीत प्री स्कुलची तीन वर्ष जोडण्यात आली आहेत ३ वर्ष ते शिक्षण पुर्ण करुनं १ ली मध्ये आल्याने विद्यार्थ पहिलीसाठी मानासिकदृष्ट्या अधिक चांगल्या पद्धतीने तया असतील यामुळे हा निर्णय घेण्यात आला आहे.

शिक्षण व्यवस्थेत पहिल्यांदाच पुर्व प्राथमिक शाळेसाठी अभ्यासक्रम ठरवला जाणार आहे. देशाती सर्व पुर्व प्राथमिक शाळांना हा अभ्यासक्रम लागु असेल NCERT हा अभ्यासक्रम ठरवणार आहे.

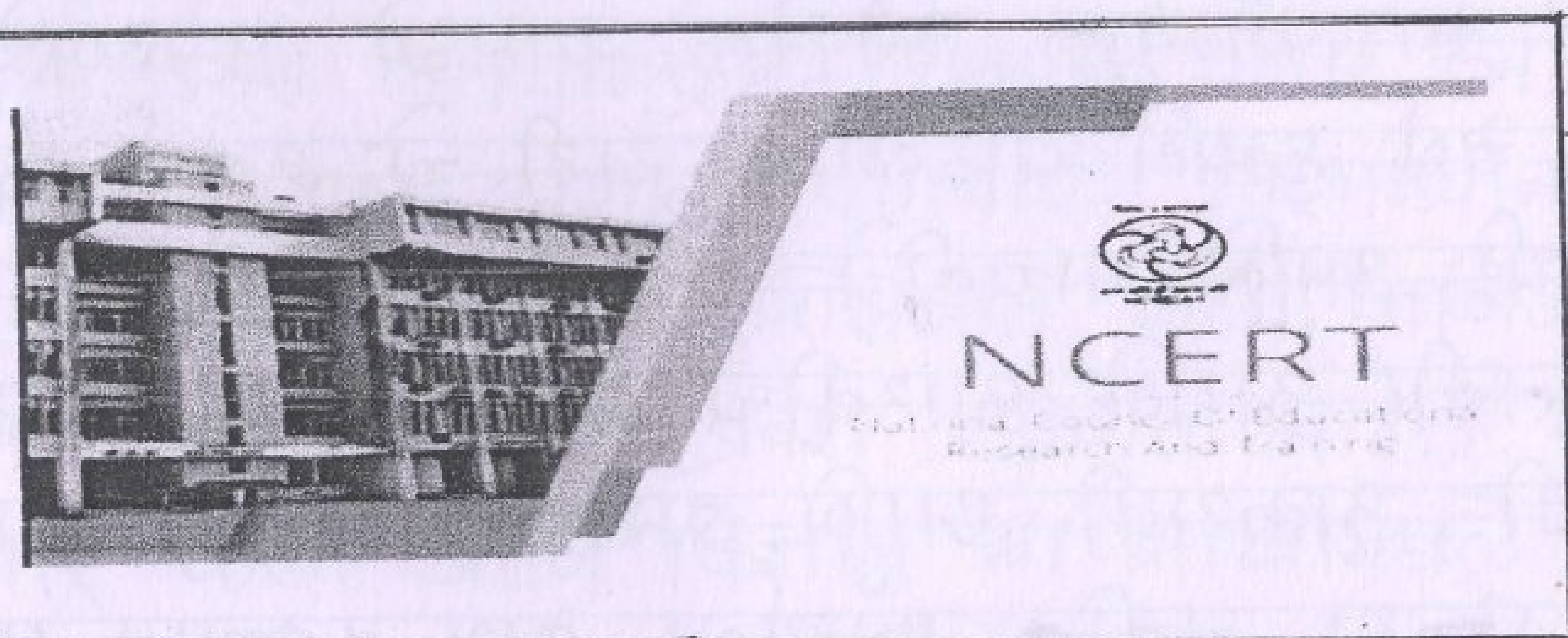

तिसरीपर्यंत विद्यार्थ्यांना वाचता येईल यावर अधिक भर दिला जाणार आहे. संख्या आणि अक्षर ओळख हे यापुढे मुलभुत शिक्षण मानले जाईल. नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार पाचवीपर्यंतचे शिक्षण मातृभाषेतून देण्यास प्राधान्य देण्यात येईल. अशी महत्वाची तरतूद या शैक्षणिक धोरणात आहे.

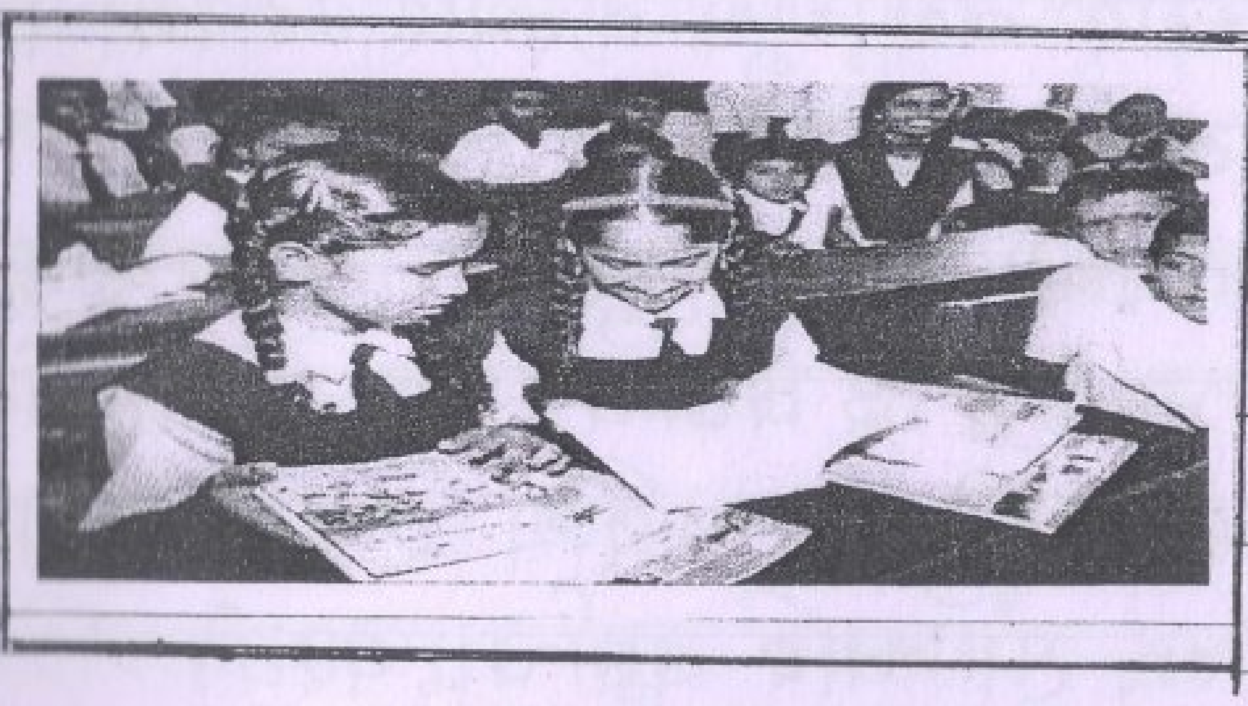

लहान मुले मातृभाषेत लवकर शिकतात. असं मत अनेक शिक्षणतज्ज्ञ वारंवार व्यक्त करतात. या शिक्षण तज्ज्ञांच्या मताला नव्या शैक्षणिक धोरणात न्याय देण्यात आलाय. तसेच आता दहावी आणि बारावीच्या बोर्ड परिक्षा व्यतिरिक्त ३, ५ आणि

८वी मध्येही परिक्षा घेण्यात येईल. या परिक्षांच्या आयोजनासाठी निर्देशक तत्त्व तयार करण्याचे काम नव्या संस्थेकडे सोपवण्यात येईल. ही संस्था शिक्षण मंत्रालयाच्या अंतर्गतच काम करणार.

महाविद्यालयीन शिक्षणात कला, वाणिज्य आणि विज्ञान अशा ३ शाखा प्रवेश प्रक्रियेमध्ये आहे. पण नवीन मसुद्यानुसार कला आणि विज्ञान या शाखांमधले काही विषय निवडून विद्यार्थ्यांना पदवीचे शिक्षण घेता येणार आहे. यामध्ये मानवी शिक्षण, विज्ञान, कला, स्पोर्ट्स, व्होकेशनल कोर्स असे पर्याय असतील. ज्या विद्यार्थ्यांना अनेक विषयांमध्ये आवड-

(मागे पहा)

Scanned with CamScanner

आहे. त्यांच्यासाठी हा पर्याय देण्यात आला आहे.
उदाहरणार्थ - महाविद्यालयात शिकत असताना इंजिनिअरिंगच्या विद्यार्थ्यांना संगीत विषय शिकता येईल ही गोष्ट चांगली आहे. यासोबतच उच्च शिक्षणातही बदल करण्यात आलेले आहे. अंडर ग्रॅज्युएट मध्ये विद्यार्थी ४ वर्ष शिक्षण घेतील. यामध्ये अभ्यासक्रम मधल्या टप्प्यात सोडून देण्याची मुभा देण्यात आली आहे. पहिल्या वर्षी अभ्यासक्रम सोडला तर सर्टिफिकेट मिळेल. दुसऱ्या वर्षी ॲडव्हान्स सर्टिफिकेट, तिसऱ्या वर्षी पदवी आणि चार वर्ष पूर्ण केल्यास पदवीचं प्रमाणपत्र मिळेल. पोस्ट ग्रॅज्युएटमध्ये ३ प्रकारचे पर्याय विद्यार्थ्यांसमोर असतील. दोन वर्षांचा पदव्युत्तर अभ्यासक्रम अशा विद्यार्थ्यांकरता असेल ज्यांनी ३ वर्षांचा डिग्री अर्थात पदवी अभ्यासक्रम पूर्ण केला आहे. दुसरा पर्याय एका वर्षाच्या पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाचा असेल, हा चार वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रम पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी हा पर्याय असेल. तिसरा पर्याय म्हणजे पाच वर्षांचा इंटिग्रेटेड प्रोग्रॅम असेल.

यामध्ये ग्रॅज्युएशन आणि पोस्ट ग्रॅज्युएशन दोन्ही एकत्रित पूर्ण करता येईल. आता पीएचडी पूर्वीऐवजी ४ वर्षात पूर्ण करता येईल. नव्या संरचनेत एमफील हा अभ्यासक्रम बंद करण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. आता एमफीलची डिग्री न घेताही पीएचडी करता येणार आहे. देशात ४५ हजाराहून अधिक महाविद्यालय आहेत. त्यांना ग्रेड देण्यासाठी उच्च शिक्षण नियामक अशी एकच संस्था स्थापन करण्यात येईल तर पाली, पर्शियन आणि प्राकृतसाठी भाषेसाठी विशेष सोय-स्वतंत्र संस्था उभी केली जाणार आहे. इत्यादी बदल शिक्षण पद्धतीमध्ये करण्यात आले आहे.

लोकभारती पक्षाचे अध्यक्ष आणि आमदार कपिल पाटील यांनी या धोरणावर टीका केली आहे. हे धोरण ज्यांची ऐपत आहे त्यांना इतर बोर्डच्या निवडीचे पर्याय देतें परंतु ज्यांची ऐपत नाही त्यांना फक्त कुशल कामगार होण्यापुरतं मर्यादित ठेवणारं आहे. असं त्यांनी मत मांडलं आहे. हे धोरण म्हणजे देशाला उलट दिशेने धोरण आहे. अशी टीका करताना ते म्हणाले, "समान आणि न्यायपूर्ण शिक्षणाच्या संकल्पनेलाच या नवीन शिक्षण धोरणाच्या माध्यमातून खो घातला गेला आहे. मनुष्यबळ नाव बदलून शिक्षण आलं पण बहुजनांना मनुष्यबळास फक्त मजूर म्हणून पाहण्याचा दृष्टिकोन ठेवणारं हे धोरण आहे. देशाला मागे नेणारा हा उलटा रोडमॅप आहे."

हे धोरण गरीब आणि बहुजनांना इंग्रजी शिक्षणापासून दूर ठेवणारं आणि आहेरे-नाहीरे या गटांमधली दरी रुंदावणारं आहे अशी टीकाही त्यांनी केली आहे. तर इंडियावाईड पॅरेंट्स असोसिएशनच्या अनुभा सहाय यांनी हे धोरण शिक्षणाचे अधिकाधिक खासगीकरण करणारं धोरण आहे. अशी टीका केली आहे. त्यांच्यामते या धोरणामुळे शिक्षणाच्या खासगीकरणाला बळ मिळेल. या धोरणानुसार शाळांसाठी कोणतेही नियामक बोर्ड नाही, कायदा आणि वैद्यकीय शिक्षण सोडल्यास इतर कॉलेजांना कोणतेही नियामक मंडळ नाही. शैक्षणिक संस्था स्वतःच मुल्यमापन करू शकतात. सरकारी कॉलेज निर्माण करण्याची कोणतीही तरतूद यामध्ये नाही.

पंतप्रधान आणि इतर प्रमुख अधिकाऱ्यांची उपस्थिती असलेल्या दहा दिवशीय शिक्षक पर्वातून ही बाब प्रकर्षाने दिसून आली. हे धोरण जाहीर झाल्यापासून काही महत्वाचे टप्पे पूर्ण करण्यात आले आहेत.

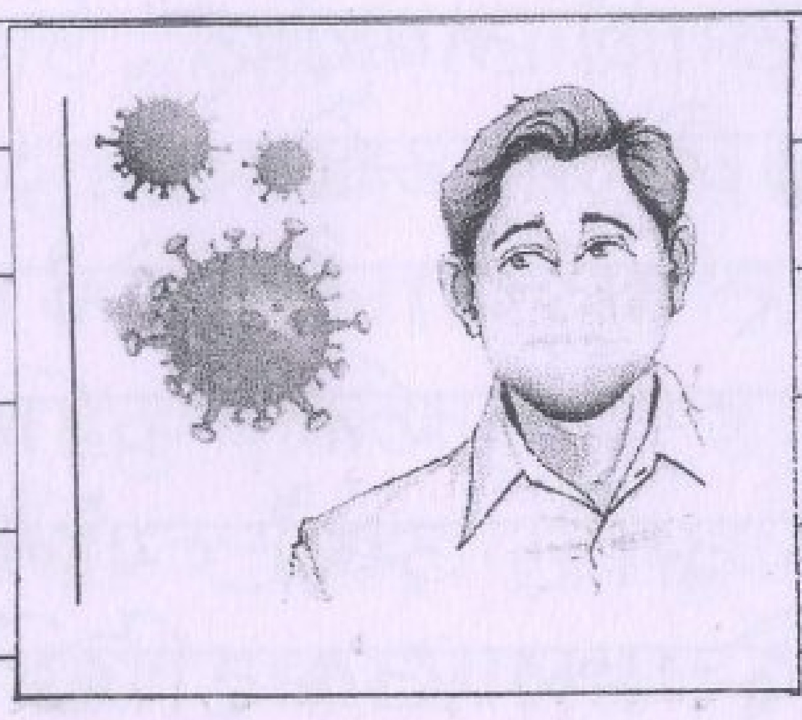

गेल्या १६ महिन्यांमध्ये कोरोना महामारिचा सामना करत या धोरणामधील काही महत्वाचे टप्पे पुर्ण करण्यात आली आहेत. सर्वात महत्वाचे म्हणजे नव्या शैक्षणिक धोरणातील ध्येये आणि दृष्टीकोन याबाबत विविध भागधारकांमध्ये जागरूकता आणि हितसंबंध निर्माण करण्याच्या दृष्टीने सरकारने चांगली कामगिरी बजावली आहे. याही पुढे जाऊन सरकारने मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नाव बदलून 'शिक्षण मंत्रालय' असे केले आहे. ऊर्जा मंत्रालयात मोठे परिवर्तन घडून आणणाऱ्या शिक्षणमंत्री धर्मेंद्र प्रधान यांना शिक्षण मंत्रालयात आणल्यामुळे या मंत्रालयाला एक वेगळीच ऊर्जा प्राप्त झाली आहे. आपल्या कारकीर्दीमध्ये प्रधान यांनी वेळोवेळी उत्तम निर्णय व अंमलबजावणीची क्षमता आणि मुत्सद्दीपणा यांचे दर्शन घडवले आहे. त्यांच्या या कौशल्याचा वापर करून मोठे उपक्रम मार्गस्थ करण्यात फार मोठी मदत होणार आहे. पण विरोधी पक्षांचे सरकार असलेल्या राज्यांतून याला विरोध होण्याचीही भीती आहे.

नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार शालेय अभ्यासक्रमात कृत्रिम बुद्धीमत्ता आणि आर्थिक बाबींचा समावेश करण्यात आला आहे. नव्या आर्थिक धोरणामध्ये मातृभाषा किंवा प्रादेशिक भाषेला अधिक प्राधान्य देण्यात आले आहे. काही राज्यांमध्ये प्रायोगिक तत्वावर हा उपक्रम सुरू करण्यात आला आहे. तसेच शिक्षण मंत्रालयाने बहुचर्चित अकॅडेमिक बँक ऑफ क्रेडिट हा उपक्रम आणला आहे.

Scanned with CamScanner

या उपक्रमाद्वारे उच्च शिक्षणातील अनेक पर्याय विद्यार्थ्यांसाठी खुले होऊ शकतील. याशिवाय इयत्ता ३री पर्यंत विद्यार्थ्यांचे वाचन, लेखन आणि संख्याशास्त्र शिकण्याची क्षमता सुधारण्यासाठी 'निपुण भारत मिशन', पहिलीला प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या तयारीसाठी तीन महिन्यांचा अभ्यासक्रम 'विद्या प्रवेश', शिक्षण अध्यापनासाठीचे 'दीक्षा' हे ॲप आणि माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांसाठी 'निष्ठा' हा शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम असे अनेक उपक्रम सरकारकडून आणण्यात आले आहेत.

या उपक्रमांची अंमलबजावणी सत्ताधारी पक्षांची ज्या राज्यांत सत्ता आहेत अशा मूठभर राज्यांतच करण्यात आली आहे. २४ ऑगस्टला नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी करणारे कर्नाटक हे पहिले राज्य ठरले आहे. अलीकडेच नव्या शैक्षणिक धोरणातील काही उपक्रमांची अंमलबजावणी मध्यप्रदेश आणि हिमाचलप्रदेश या राज्यांनी करून या मेगा पॉलिसीच्या अंमलबजावणीला हातभार लावलेला आहे. आता खऱ्या अर्थाने नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीने जोर धरला आहे. असे म्हणता येईल.

पाच महत्वाची आव्हाने

सध्या नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीने जरी जोर धरलेला असला तरीही ते पूर्णत्वाला जाण्याच्या मार्गावर अनंत आव्हाने आहेत. भारताच्या शैक्षणिक धोरणातील विविधता आणि आकार लक्षात घेता या धोरणाची अंमलबजावणी हे एक अवघड काम असणार आहे. उदाहरणासाठी आपण शालेय शिक्षण व्यवस्थेचा विचार करू.

(मागे पहा)

१५ लाखाहुन अधिक शाळा, २५ करोड विद्यार्थी आणि ८९ लाख शिक्षकांसह भारतातील शिक्षण व्यवस्था ही जगातील दुसऱ्या क्रमांकावरील शिक्षण व्यवस्था आहे.

उच्च शिक्षण व्यवस्थेचा आकारही फार मोठा आहे. एआयएसएचई २०१९ च्या अहवालानुसार, भारताच्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात जवळपास १००० विद्यापीठे, ३९,९३१ महाविद्यालये आणि १०,७२५ स्वायत्त संस्था मध्ये मिळुन ३.७४ करोड विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. राज्य, जिल्हा तसेच तालुका स्तरावरील सर्व भागधारकांना एकत्र आणुन या नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी करणे ही एक अत्यंत कठीण बाब ठरणार आहे. विलक्षण विविधता असलेल्या राज्यांमधील तसेच जिल्हास्तरावरील विविध भागधारकांमध्ये सामायिक जबाबदारी व मालकीची भावना निर्माण करणे हे शिक्षण मंत्रालयासाठी मोठे आव्हान असणार आहे.

दुसरी महत्वाची गोष्ट म्हणजे नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी देशाच्या, राज्यांच्या आणि सरकारांच्या क्षमतेवर अवलंबुन आहे. भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेमध्ये निधीची कमतरता आहे. संपूर्ण व्यवस्था ही नोकरशाहीवर आधारलेली आहे. व नवीन कल्पना आणि वाढीच्या क्षमतेस शिक्षण व्यवस्थेत प्रतिकुल वातावरण आहे. असे के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखालील मसुदा समितीने निदर्शनास आणुन दिले आहे. नव्या शैक्षणिक धोरणामध्ये कल्पना केलेल्या परिवर्तनांच्या विशालतेला चालना देण्यासाठी शिक्षण मंत्रालये (केंद्र आणि राज्ये) आणि इतर नियामक संस्थांमधील अंतर्गत क्षमता अत्यंत अपुरी आहेत. उदाहरणार्थ, पारंपारिक शिक्षणाकडून प्रयोगात्मक शिक्षण व टिकात्मक विचारापर्यंत जाण्यासाठी ही शिक्षण

(पुढे पहा)

व्यवस्था चालवणाऱ्या लोकांच्या व सोबतच शिक्षक, विद्यार्थी व पालकांच्या दृष्टीकोनात बदल होणे गरजेचे आहे. याचा अर्थ असा की या मेगा उपक्रमाची अंमलबजावणी करण्यासाठी हजारो शाळा व महाविद्यालयांच्या क्षमता वाढीस व पुनर्निर्देशनास हातभार लावणे आवश्यक आहे. थोडक्यात, मंत्रालयाची विद्यमान संघटनात्मक रचना आणि प्रणालीमध्ये मोठ्या प्रमाणात फेरबदल करावे लागणार आहेत.

नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या दस्तऐवजमध्ये विद्यमान नियामक व्यवस्थेत सर्वसमावेशक व आमुलाग्र बदल घडवुन आणण्याचा मार्ग आखण्यात आला आहे. ही एक आशादायक बाब आहे. शिक्षण मंत्रालय सध्या भारत उच्च शिक्षण आयोगाच्या स्थापनेसाठी एक कायदा आणण्याचा प्रयत्नात आहे. युजीसी, एआयसीटीई आणि राष्ट्रीय शिक्षक प्रशिक्षण परिषदेच्या जागी भारत उच्च शिक्षण आयोग स्थापन करण्याच्या विचारात सरकार आहे.

तिसरी महत्वाची गोष्ट म्हणजे हे धोरण मुख्यत्वे केंद्र आणि राज्यांमधील सहकार्यावर अवलंबुन असणार आहे. या धोरणाचा मसुदा केंद्र सरकारने राज्य सरकारांसह विविध भागधारकांच्या योगदानातुन तयार केला असला तरी त्याची अंमलबजावणी मुख्यत्वे राज्यांच्या सक्रीय सहकार्यावर अवलंबुन आहे. याचे मुख्य कारण म्हणजे बहुतांश सेवांवर आधारित शैक्षणिक उपक्रम राज्य सरकारांकडुन चालवले जातात.

अगदी स्पष्टपणे सांगायचं झालं तर विविध उपक्रमांच्या अंमलबजावणीसाठी केंद्राला विकेंद्रीकरण आणि केंद्र-राज्ये यांच्यातील सहकार्य यांचा आधार घ्यावा लागणार आहे. गेल्या काही वर्षांमध्ये केंद्र व राज्ये यांच्यातील संघर्ष पाहता केंद्राला काळजीपूर्वक पावले उचलावी लागणार आहेत. नव्या शैक्षणिक धोरणातील अनेक तरतुदींवर विरोधी पक्षांचे सरकार असलेल्या अनेक राज्यांनी आक्षेप नोंदवलेले आहेत.

तमिळनाडू राज्याने नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी न करण्याची भूमिका अनुसरली आहे. अशीच भूमिका जर इतर राज्यांनीही घेतली तर केंद्राच्या चिंतेत वाढ होवू शकते. त्यामुळे केंद्राकडून संघराज्याची समिकरणे कशाप्रकारे हाताळण्यात येत आहेत, यावर नव्या शैक्षणिक धोरणाचे भवितव्य ठरणार आहेत.

चौथी महत्वाची बाब म्हणजे या धोरणाच्या दृष्टीने खाजगी क्षेत्राची भूमिका महत्वाची ठरणार आहेत. भारतातील जवळपास ७०% उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्था या खाजगी आहेत. तसेच एकूण संख्येच्या जवळपास ६० ते ७० टक्के विद्यार्थी खाजगी संस्थामध्ये उच्च शिक्षण घेत आहेत. खाजगी क्षेत्र आर्थिक संसाधने व नाविन्यपूर्ण कल्पना प्रदान करतात त्याकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. या धोरणाच्या प्रक्रियेसाठी खाजगी क्षेत्राचे योगदान मिळवणे व यातील एक महत्वाचा भागीदार म्हणून खाजगी क्षेत्राच्या योगदानाला मान्यता देणे ही एक महत्वाची बाब आहे.

सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे विविध उपक्रमाच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी येत्या दशकात पुरेल अशा संसाधनांची गरज लागणार आहे. या संदर्भात, या धोरणात म्हटल्याप्रमाणे नव्या धोरणाची उद्दीष्टे साध्य करण्यासाठी देशाला शिक्षणावरील सार्वजनिक खर्च एकूण देशांतर्गत उत्पन्नाच्या ६% पर्यंत वाढवावा लागेल. भुतकाळात देण्यात आलेली आश्वासने आणि त्यांची प्रत्यक्ष पूर्तता यांचा विचार केल्यास हे नक्कीच कठीण काम असणार आहे. उदाहरणार्थ, १९६८ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये शिक्षणावरील सार्वजनिक खर्च एकूण देशांतर्गत उत्पन्नाच्या ६% पर्यंत नेण्याची शिफारस करण्यात आली होती. मात्र, गेल्या चार दशकांमध्ये शिक्षणावरील सार्वजनिक खर्च ३% पुढे गेलेला नाही. आश्चर्यकारक बाब म्हणजे ज्या वर्षी हे नवे

(पुढे पहा)

शैक्षणिक धोरण आले त्यावर्षी शिक्षणावरिल खर्च हा सर्वात कमी होता. २०२०-२१ मध्ये शिक्षणावरिल खर्च ९९,३११ कोटींवरून २०२१-२२ मध्ये ९३,२२४ कोटी इतका कमी झाला. कोरोना आणि आर्थिक संकटामुळे सरकारने आरोग्य क्षेत्रात अधिक खर्च करणे पसंत केले, त्यामुळे शिक्षण क्षेत्रावरिल खर्चात कपात झाली याबाबत कोणतेही दुमत नाही. पण येत्या काळात शिक्षणावरिल खर्च कसा वाढवला येईल यासाठी कोणतीही योजना सरकारकडे नाही.

नवे शैक्षणिक धोरण २०२० हा नक्कीच एक मार्गदर्शक दस्तऐवज आहे. नव्या युगातील नवी आव्हाने लक्षात घेता विविध शैक्षणिक गरजा, संरचनात्मक असमानता आणि विद्यार्थ्यांना भविष्यासाठी तयार करण्यामध्ये येणाऱ्या समस्यांचे निराकरण हे या धोरणाचे उद्दीष्ट आहे. यासोबतच शिक्षण व्यवस्थेतील अनेक संकटांना तोंड देण्याचे सर्वात आव्हानात्मक कार्यही या धोरणाद्वारे पुर्ण करायचे आहे.

भारताच्या अफाट लोकसंख्येला शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणणे आणि त्याद्वारे असंख्य रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे हे या धोरणाच्या अंमलबजावणीवर ठरणार आहे. कोविड महामारीच्या काळात जलद पावले उचलुन अवघड निर्णय घेऊन ते पुर्तीस नेण्याचे कौशल्य केंद्राने दाखवले आहे. याच कौशल्याचा फायदा शिक्षण क्षेत्रातही होणार आहे. नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी काही राज्यांनी केली आहे. तर काही राज्ये त्या प्रक्रियेतुन जात आहेत. तरीही असुन लांबचा पल्ला गाठायचा बाकी आहे. राज्य, जिल्हा, तालुक्का पातळीवरिल विविध भागधारकांना तसेच खाजगी क्षेत्राला या धोरणाच्या अंमलबजावणीमध्ये सहभागी करून घेणे हे एक अवघड काम आहे. सोबतच क्षमता, आर्थिक संसाधने तसेच नवीन कल्पना निर्मिती-साठीच्या अनुकुल वातावरणाची कमतरता ही आव्हानेही आहे.

(मागे पहा)

Scanned with CamScanner

परंतु या सर्वांमध्ये विविध राज्यांमध्ये जनमत तयार करणे हे सर्वात कठीण काम आहे. थोडक्यात सांगायचे तर नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीचे यश सहकारी संघराज्य प्रणाली व सुधारणांमध्ये योगदान देण्याची राज्यांची क्षमता यांवर अवलंबुन आहे.

समग्र शिक्षण धोरण

देशाला असलेली एक समग्र शिक्षण पद्धतीची गरज यामधून पूर्ण होते.

एकात्म शिक्षण धोरण

पूर्व प्राथमिक ते विद्यापीठ स्तरापर्यंतच्या साखळीला जोडणारे हे शिक्षण धोरण आहे. या साखळीचा वेगवेगळ्या तुकड्यांमध्ये मात्र तर एकत्रित विचार करण्यात आलाय.

सर्वसमावेशक शिक्षण धोरण

सर्व सामाजिक आणि आर्थिक स्तर, महिला आणि पुरूषांना शिक्षणाच्या पातळीवर एक समान पातळीवर आणणारे धोरण.

भविष्यवेधी धोरण

पुढील २० वर्षासाठीचे ध्येय लक्षात ठेवून हे धोरण आखण्यात आलंय. त्यामुळे आगामी २० वर्षानंतर काय बदल होऊ शकतात. याचा विचार या शैक्षणिक धोरणात करण्यात आलाय. ३ ते १४ वयोगटातील विद्यार्थी शिक्षण हक्काच्या कक्षेत येणार आहेत. यापूर्वी हा वयोगट ६ते१४ होता. या वयोगटातील विद्यार्थ्यांना मोफत आणि अनिवार्य शिक्षण असेल. शिक्षणाच्या परिघाच्या बाहेर असणाऱ्या मोठ्या विद्यार्थी वर्गाला याचा फायदा होईल. २०३० पर्यंत प्राथमिक शाळेत १०० टक्के विद्यार्थ्यांची नोंदणी झालेली असावी. असे ध्येय या शैक्षणिक धोरणात आहे.

शिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांची गळती ही मोठी समस्या आहे. हा गळती दर हा २०३० पर्यंत शून्य टक्क्यांपर्यंत आणण्याचे महत्त्वकांक्षी ध्येय नव्या शैक्षणिक धोरणाने निश्चित केलंय. मुलींच्या शिक्षणासाठी विशेष फंड तयार करण्याचीही शिफारस आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये साक्षरता (अक्षर ओळख, लिहिणे, वाचण्याची पद्धत विकसीत करणे.) आणि अंकगणित हा शालेय विद्यार्थ्यांसाठी विशेषत: ग्रामीण विद्यार्थ्यांसाठी मोठी समस्या आहे. या समस्येवर विशेष आयोग तयार करण्याची शिफारस करण्यात आलीयं. नवा आयोग लेखन, वाचन आणि अंकगणित या शालेय शिक्षणातल्या मुलभुत विषयांवर काम करेल.

देशात महाविद्यालयं, त्यांना नियंत्रित करणारे विद्यापीठ, विद्यापीठांमध्ये चालणारे वेगवेगळे संशोधन विभाग यांचे जाळे मोठे आहे, पण शालेय शिक्षण पूर्ण करून विद्यापीठातील शिक्षणापर्यंत पोहोचणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या कमी आहे. २०३० पर्यंत हे प्रमाण वाढवण्याचे ध्येय नव्या शैक्षणिक धोरणाने निश्चित केले आहे.

भारतीय साहित्य अन्य भाषात फारसे जात नाही त्यामुळे ते मर्यादित राहते. भारतीय भाषांमधले साहित्य अन्य भाषात जावे आणि अन्य भाषांमधले साहित्य भारतीय भाषांमध्ये यावे यासाठी या साहित्याचे भाषांतर आणि विवेचन करण्यावरही नव्या शैक्षणिक धोरणात भर देण्यात आला आहे.

आजचा विद्यार्थी हा उद्याचा नागरिक असतो. राज्यघटनेचे सर्व हक्क त्याला मिळणार आहेत. त्यासाठी राज्यघटनाच्या तरतुदींचा आणि कर्तव्यांचा शालेय अभ्यास-क्रमापासुन ते विद्यापीठ स्तरापर्यंतच्या अभ्यासक्रमात करण्यात आलाय. त्यामुळे राज्यघटनेचा आदर करणारी

(मागे पहा)

Scanned with CamScanner

भावी पीढी या धोरणातुन तयार होईल अशी आशा आहे. भारतीय विद्यापीठात बहुविद्या शाखेचे शिक्षण दिले जात नाही. ही अडचण आता दूर झालीय. त्यामुळे आता विद्यार्थ्याला एकाचवेळी भौतिकशास्त्र आणि भूगोल किंवा गणित आणि तत्वज्ञान हे आजवर येकाचे समजले जाणारे विषय शिकता येतील. उच्च शिक्षण घेताना एक ते चार वर्षापर्यंत प्रत्येक टप्पा वेगळा आहे. यामधुन बाहेर पडण्याची सोय विद्यार्थ्यांना आहे.

शिक्षणातुन मिळणारा रोजगार हा मोठा काळजीचा आणि रास्त मुद्दा आहे. व्यावसायिक शिक्षण सहावीपासुन सुरु करण्यात येणार आहे. महाविद्यालयीन शिक्षणात याची व्याप्ती वाढेल आणि किमान ५० टक्के विद्यार्थी व्यावसायिक शिक्षण घेतील असा प्रयत्न यात करण्यात आलाय.

शिक्षणाची गुणवत्ता, शिक्षणाचे नियमन, शिक्षणाचा दर्जा आणि शिक्षणासाठी आर्थिक तरतुद विकसित करण्यासाठी चार स्वतंत्र विभाग करण्याची शिफारसही या शैक्षणिक धोरणात करण्यात आलीय. हे धोरण येत्या काळात अधिक स्पष्ट होईल.

भारतात शिक्षण हा सामाईक सुचीचा घटक आहे. राज्य सरकारला या विषयावर मोठे अधिकार आहेत. एखाद्या राज्यात सरकार बदलले की शालेय पुस्तकातील धडे बदलतात. प्रत्येक राज्यातील शालेय शिक्षणामध्ये तफावत आहे. देशाची विविधता जपण्यासाठी हा फरक असणे आवश्यक आहे, पण फरक जपण्याच्या नादात आपल्या राज्यातील विद्यार्थी देशापासुन, जगापासुन वेगळे पडणार नाही ना याचे भान प्रत्येक राज्य सरकारने जपले पाहिजे.

सध्याच्या कोविड युगात शिक्षण हे हातामधल्या मोबाईलवर आलंय. वेगवेगळे शैक्षणिक ॲप रोज बाजारात दाखल होतायत. त्याचवेळी शिक्षणासाठी काही किलोमीटर पायपीट करणारा आणि आर्थिक परिस्थिती नसल्याने शिक्षण सोडावा लागणारा मोठा वर्गही आपल्या देशात आहे.

देशातील 'आहे रे' आणि 'नाही रे' या वर्गातील दरी कमी करण्याचे, प्रत्येक विद्यार्थ्याला किमान शिक्षण मोफत देणारे, व्यावसायिक शिक्षणाची सोय असलेले आणि प्रज्ञावान विद्यार्थ्यांना एखाद्या शाखेच्या बंधनात न अडकता एकाच वेळी अनेक विषयांचे शिक्षण घेण्याची आणि त्यामध्ये पुढे संशोधन करण्यास उत्तेजना देणारे नवे शैक्षणिक धोरण-२०२० आहे.

या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी किती योग्य पद्धतीने होते त्यावरच त्याचे यश अवलंबून असेल.

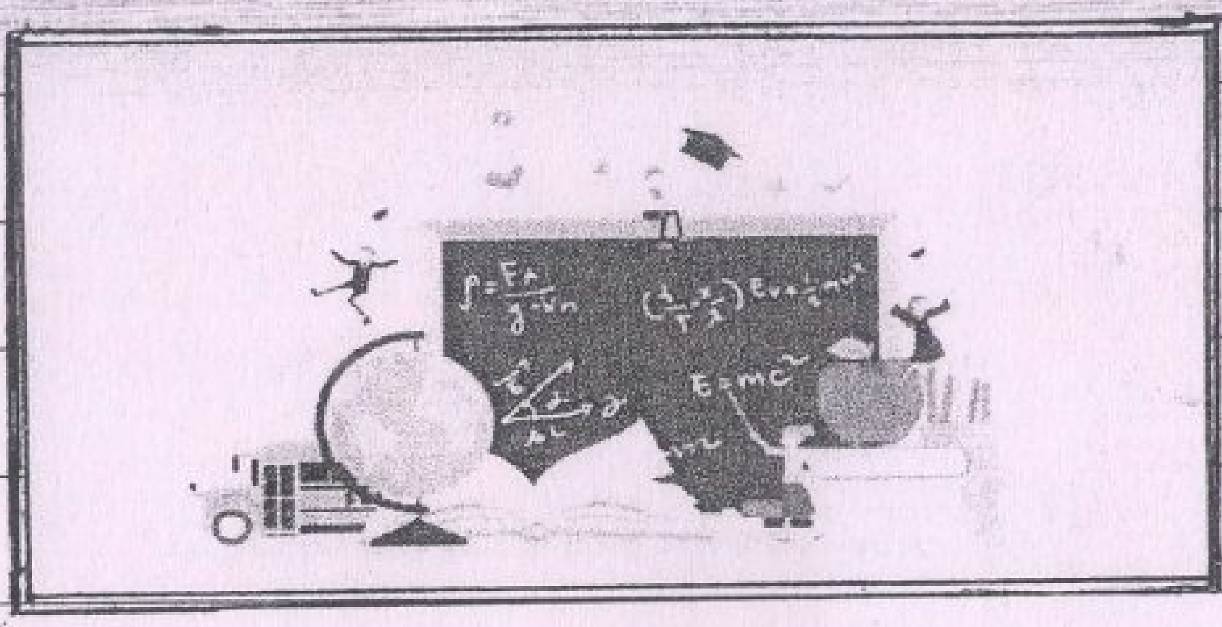

Scanned with CamScanner